

ОГЛЯД РОЗВИТКУ КИТАЄЗНАВСТВА У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

РЕГІОНАЛЬНІ дослідження, до яких належить і китаєзнавство, останнім часом зазнають значних змін. Перш за все йдеться про епістемологічні зміни в гуманітарній науці. Однак важливу роль продовжують відігравати національні характеристики тієї чи іншої школи, її методологічні підходи і напрями досліджень. *Актуальність теми* полягає в необхідності створення цілісного історіографічного та наукового опису національних шкіл китаєзнавства. Варто зазначити, що в російському і радянському китаєзнавстві окремим аспектам даної проблеми було присвячено узагальнюючі роботи В. Алексєєва [Алексєєв 1906], Н. Єлісеєнка і Є.П. Юпатова [Елісеєнко, Юпатов 1961], І.Я. Златкіна [Златкін 1968], Р. Кіма й І. Латишева [Кім, Латышев, 1968], В. Нікіфорова [Никифоров 1972]. Окремо слід згадати колективну монографію “Китаєзнавство Англії” [Китаєведение Англии 1977], що базується на великій кількості джерел і фактологічних матеріалів та описує історію розвитку англійського китаєзнавства до 1970-х років. При цьому суттєвим недоліком книги є пріоритетні ідеологічні засади, що часто-густо призводять до однобічного або вибіркового викладу матеріалу. У зарубіжному китаєзнавстві варто виділити дослідження Д. Твіччетта [Twitchett 1962], Т. Барретта [Barrett 1989], Яо-Шен Че і Пола Сяо [Yao-Sheng Ch'en, Paul, 1967], Юй Бін Гуаня [Yu Ping Kuen, 1963], Юань Дун-лі [Yuan Tung-li, 1958], “Збірку статей китайських авторів про синологію різних країн світу” [Шицзе... 1967]. В українському китаєзнавстві немає робіт, присвячених даній темі. *Метою* роботи є загальний огляд розвитку китаєзнавства у Великобританії, історичних етапів і процесу інституалізації, а *завданням* – визначення основних наукових одиниць, форм наукової організації та принципів дослідницької роботи в даній національній школі китаєзнавства. Особлива увага в статті зосереджена на китаєзнавстві

Великобританії на інституційному рівні (центри, університети, інститути, бібліотеки і музеї).

Основні історичні етапи

Як відомо, першість у дослідженні Китаю належить французьким місіонерам Ж. Премару, Ж. Жероільону, М. Майя та іншим, які в XVII – XVIII століттях привернули увагу європейців до китайської цивілізації. В той період у Великобританії тільки починали формуватися бібліотечні фонди і приватні колекції китайських джерел. Деякі книги і газети китайською мовою потрапили до Бібліотеки імені Бодлея в Оксфорді та Британський музей у Лондоні, хоча на початку XIX сторіччя ці джерела ніхто не міг прочитати. Серед збирачів китайських джерел виділяються Джошуа Маршман (1768–1837), який привіз переклади Біблії китайською мовою, і Джордж Стаунтон, що здійснив переклад Кримінального кодексу цинського Китаю і передав у 1826 році свою колекцію книжок Королівському азіатському товариству. Проте піонером британського китаєзнавства вважають їхнього сучасника і друга, першого протестантського місіонера в Китаї Роберта Моррісона (1782–1834), видавця китайської граматики, автора шеститомного китайсько-англійського словника, одного з учасників створення Англо-китайського коледжу в Маллаці (перший учбовий заклад, що готував китаєзнавців) [Китаєведение Англии 1977, 5–6].

Протягом XIX століття китаєзнавство формувалося як наука. Дослідження Китаю у Великобританії своїм походженням і розвитком на ранніх етапах завдячує одинакам-ентузіастам, а не академічним установам. Перші дослідження торкалися релігії, літератури, філософії та історії Китаю без належної підтримки з боку держави і необхідної джерелознавчої бази (вчені використовували тільки власні колекції).

У другій половині XIX – на початку XX століття розвиток цієї наукової галузі як і все світове китаєзнавство у

Великобританії одержує могутню підтримку з боку держави у зв'язку з активізацією її колоніальної політики на Далекому Сході. На зростання даної дисципліни вплинув також загальний розвиток гуманітарної науки в Європі. Постала необхідність у фахівців, які б могли підтримувати контакти з китайськими чиновниками. Великі торговельні компанії потребували вивчення китайської мови частиною свого персоналу для ведення переговорів. Перші кроки в цьому напрямі здійснили Ост-Індська компанія¹, Лондонське місіонерське товариство² і кілька приватних осіб, які, даруючи китайські книги, стимулювали інтерес до предмета. Таким чином, з'явилася необхідність викладання китайської мови і дослідження Китаю в університетах, де і було зосереджено китаєзнавство як частина гуманітарної науки. Тоді ж з'являються перші класики британського китаєзнавства – Дж. Легг і М. Джайлс [Китаеведение Англии 1977, 6–8].

У 1904 році налічувалося вже п'ять професорів на відповідних посадах в університетах (у Лондоні, Оксфорді, Кембриджі та Манчестері). З боку держави робилися спроби регулювання розвитку китаєзнавства. Так перша з офіційних комісій під головуванням лорда Рея у своїй доповіді дійшла висновку про необхідність започаткування (в 1916 році) Школи сходознавства (пізніше перейменованої на Школу сходознавства й африканістики), у якій було зосереджено китаєзнавство в Лондоні.

У 1930-ті роки китаєзнавство у Великобританії почало використовувати фінансові можливості грантів, заснованих Китайським комітетом університетів у Лондоні. Даний комітет був зобов'язаний розпоряджатися сумами, одержаними від Китаю у вигляді компенсації за збитки, надані під час “боксерського повстання”³. Фінансова підтримка надавалася всім університетам, де викладалися китаєзнавчі дисципліни, а також виділялися кошти для створення і поповнення колекцій китайських книг у бібліотеках.

Проте розвиток китаєзнавства у Великобританії аж до 1939 року все ще мав спорадичний характер. Тоді в університетах головним завданням було викладання китайської мови, що базувалося на

методичній основі традиційних програм для викладання івриту, грецької та латини. Китаєзнавство мало переважно практичний характер – без істотного розвитку академічних, фундаментальних досліджень китайської цивілізації. На той час існувало уявлення про те, що відсталість Китаю спричинена відсутністю впродовж багатьох сторіч змін у суспільно-політичному, економічному і культурному житті, а це, звичайно, не відповідає дійсності. Ця думка негативно впливала на формування китаєзнавства, оскільки не було наукового інтересу до дослідження. Таким чином, у цей період китаєзнавство було спрямоване на вивчення китайської мови, загальне знайомство з правом і офіційними установами тогочасного Китаю.

Ситуація кардинальним чином змінилася у післявоєнний період, особливо після 1949 року, коли постала Китайська Народна Республіка, що свідчило про значні політичні зміни на Далекому Сході. Китай став активним учасником міжнародного життя, що зумовлювало необхідність збільшення кількості висококваліфікованих китаєзнавців з різною спеціалізацією – в економіці, політиці, філософії, антропології, етнографії, лінгвістиці, культурології тощо. Як у наукових колах Європи й Америки, так і у Великобританії з 1945 року відбувається подальша наукова диференціація китаєзнавства.

Доповідь комісії 1947 року на чолі з графом Скаброу мала важливіше значення для розвитку китаєзнавства у Великобританії, ніж висновки попередньої комісії під головуванням лорда Рея. Згідно з даною доповіддю, молоді китаєзнавці отримали можливість проходити наукове стажування протягом кількох місяців у Східній Азії (переважно в Японії, Тайвані або Гонконгу; а відвідини КНР були неможливими). Було розширено кількість посад в університетах – з особливим акцентом на викладанні китайської історії, археології, права, літератури. Також уперше до викладання було допущено носіїв китайської мови, що значно вплинуло на якість викладання мови.

Доповідь комісії під керівництвом У. Хейтера в 1961 році визначила необхідність більш серйозного вивчення сучасного Китаю. Таким чином, відбувалося

посилення практичного китаєзнавства на противагу його гуманітарному спрямуванню. Особливої важливості набувають курси політичних і суспільних наук, економіки і географії Китаю, а також сучасної історії – без глибокого вивчення китайської мови. Все це відбувалося переважно в Школі сходознавства й африканістики, а також у небагатьох університетах, де китаєзнавство також розвивалося. Нове бачення розвитку китаєзнавства втілювалося у створенні Інституту сучасного Китаю при Школі сходознавства й африканістики в 1968 році, Центру сучасного Китаю при Будинку Королєви Єлизавети в Оксфорді в 1980 році та заснуванні нового періодичного видання “Чайна Куотерлі” в 1960 році.

Зростання кількості молодих китаєзнавців призвело до проведення регулярних зустрічей “Молодих синологів” (першу зустріч було організовано в Кембриджі в 1948 році), які пізніше переросли в явище європейського масштабу – Європейську асоціацію китаєзнавства (з 1968 року). Це свідчило про формування важливого елемента наукового життя – обміну інформацією про поточні науково-дослідні проекти і фонди бібліотек. Крім того, молоді британські китаєзнавці активно відвідували своїх колег в університетах Японії та Північної Америки. Особливо слід відзначити створення в 1976 році Британської асоціації китаєзнавства, що свідчило про високий рівень інституалізації даної наукової дисципліни.

Економічні труднощі 70-х років у Великобританії спричинили кризові явища в китаєзнавстві. Особливу вагу на той час мала спонсорська допомога тайванського Фонду Цзянь Цзін-го, який фінансував значну частину досліджень.

У постмаоїстський період було створено комісію на чолі з Пітером Паркером, якого цікавили виключно дипломатичні й торговельно-економічні інтереси Великобританії, що знову призвело до зміни вектора розвитку китаєзнавства. Виникла потреба в підготовці лінгвістів, які володіли б сучасною китайською мовою і могли працювати з сучасними документами. Така необхідність спричинена стрибкоподібним зростанням політичної та економічної активності КНР. Проте висновки цього комітету були дуже обмеженими,

тому в 1997 році Ради фінансування вищої освіти в Англії і Шотландії розпочали огляд поточних потреб китаєзнавства, щоб задовольнити більш високі вимоги дипломатії, промисловості й торгівлі. Ради прийняли більш збалансоване рішення, яке визначало співвідношення академічного і практичного напрямку в китаєзнавстві. Підкреслювалася необхідність підтримання академічних досліджень у китаєзнавстві, пов'язана з викладанням класичної китайської мови, країнознавства і тих суспільних наук, які якнайповніше вивчають китайську цивілізацію. Практичний напрям проголошувався пріоритетним і передбачав підготовку фахівців зі знанням сучасного Китаю з високим рівнем знання сучасної китайської мови [Chinese Studies in the U.K. 1998, 5–11].

Вивчення Китаю в університетах Великобританії

Кембриджський університет

У 1888 році першим професором китайської мови в Кембриджському університеті було обрано Томас Уейд (1818–1889). Ця кафедра існувала постійно, з деякими короткими перервами (наприклад, між 1928 і 1933 та між 1980 і 1985 роками). Наступником Уейда став Герберт Джайлс, який був професором даного університету з 1897 по 1932 рік.

Герберт Аллен Джайлс (1845–1935) – представник просвітницького напрямку в науці, близький до місіонерських кіл, засновник наукового підходу в китаєзнавстві. Він є автором великої кількості робіт, присвячених науці, філософії, культурі, традиціям, релігійним уявленням, мистецтву Китаю; укладачем графічної системи, що значно спростила групування і пошук ієрогліфів. Результати наукових досліджень Джайлса зафіксовано у двох його книгах: першому китайсько-англійському словнику й історії китайської літератури. Підходи Р. Джайлса значним чином вплинули на розвиток методів у перекладі китайської літератури.

Ширше коло інтересів представлено в роботах наступних професорів: А. Моула (з 1933 по 1938 рік), Густава Халоуна⁴ (з 1938 по 1951 рік), Э. Пуллібленка (з 1953 по 1965 рік), Д. Твітчетта (з 1968 по 1980 рік) та інших.

Як було зазначено вище, істотні зміни в університетському китаєзнавстві відбулися після 1945 року. Це стосується і Кембриджського університету. Викладацький склад був поповнений шістьма-вісьма посадами. У 1951 році Чжен Де-куня, а в 1959 році – Чжан Сін-цзана, двох відомих фахівців у галузі археології та літератури було запрошено в університет для викладання. Окрім них університет регулярно почав залучати до викладацького складу китайських фахівців. Доктор Л. Пікен, фахівець у галузі китайської музики та інших видів китайської культури, протягом багатьох років здійснював керівництво дослідженнями на факультеті сходознавства. Завдяки пожертвуванням Фонду Сіньї, в 1997 році було створено професорську посаду з предмета “китайський менеджмент” в Експертному інституті дослідження менеджменту. Крім факультету сходознавства, дослідження Китаю здійснювалося і на інших факультетах – під час вивчення історії, археології, антропології, економіки, соціології та політології.

З 1945 року було введено трирічний курс навчання (з недавнього часу – чотирирічний) задля отримання ступеню бакалавра гуманітарних наук, що передбачає знання класичної та сучасної китайської мови зі спеціалізацією з літератури, історії (стародавньої або сучасної), археології та лінгвістики. Автори робіт з китаєзнавства висувалися на отримання ступеня доктора філософії, а з 1980-х років – ступеня магістра філософії.

Китайська колекція бібліотеки Кембриджського університету, що базується на бібліотеці Томаса Уейда, значно поповнилася у післявоєнний період завдяки зусиллям професорів Халоуна і Ван дер Луна. У фондах є зібрання кісток для ворожіння, мікрофільми дуньхуанських матеріалів і рідкісних книг, що зберігаються в Пекінській бібліотеці. Частина бібліотеки Оуена Латтімора зберігається в бібліотеці факультету сходознавства.

Видавництво Кембриджського університету підтримало публікацію таких наукових серій, як “Сходознавчі видання Кембриджського університету”, “Кембриджські дослідження з історії, літератури та інституцій Китаю”, “Кембриджська

історія Китаю”, “Наука і цивілізація в Китаї” (дивись нижче) [Chinese Studies in the U.K. 1998, 10–14].

Даремський університет

У Даремському університеті, завдяки субсидюванню Х. Сполдінга – доктора китаєзнавства, який мав особливий інтерес до досліджень у галузі релігії, в 1952 році на відділенні гуманітарних наук було затверджено першу китаєзнавчу посаду, яку обійняв Р. Доусон. Надалі було збільшено число посад, у 1970-ті роки до штату університету було залучено викладачів – носіїв китайської мови. Поступово відбулася диференціація китаєзнавства: лінгвістика, міжнародні відносини, культурологія, археологія.

Програма бакалаврату гуманітарних наук передбачає загальний погляд на китайську цивілізацію, включаючи вивчення класичної та сучасної китайської мови. Ступінь бакалавра гуманітарних наук із китайської мови вперше було надано в 1962 році, а надалі надавалися ступені магістрів, докторів і аспірантів. Комбінування наукових ступенів з китайської мови з іншими спеціальностями, включно й менеджментом, було введено в 1987 році. Відділ східно-азіатських досліджень має зв'язки зі Школою бізнесу Даремського університету.

Починаючи з 1960-х років, розвиток китаєзнавства був тісно пов'язаний із Галбенкіанським музеєм мистецтв і археології, який пізніше перейменували на Східний музей. Колекції Східного музею і бібліотеки Даремського університету значно збагатилися за рахунок придбання деяких колекцій китайських книг і предметів, що належали Малькольму Макдональду, Чарльзу Гардінгу і Генрі де Ласзло, а стали частинами колекцій П. Іетса, А. Крука, Артура Уейлі та інших.

Відділ східно-азіатських досліджень опублікує “Даремську східно-азіатську серію” у видавництві “Карзон Прес”, а також низку інших наукових праць у “Даремських східно-азіатських дослідженнях”.

Угода про обмін викладачами, вченими і студентами було підписано в 1983 році з пекінським університетом Женьмінь дасюэ і з кількома японськими університетами [Chinese Studies in the U.K. 1998, 15–19].

Единбурзький університет

У 1965 році при відділенні гуманітарних і математичних наук було засновано відділ китайської мови під керівництвом доктора Дж. Чиннері. У 1988 році його було перейменовано на “відділ східно-азіатських досліджень”, а професор Макдугал став першим працівником кафедри китайської мови, заснованої в 1990. Першого помічника викладача іноземної мови було призначено в 1993 році. З 1992 по 1995 рік викладання класичної китайської мови фінансувалося Фондом Цзянь Цзін-го. Серед робіт, написаних ученими відділу, виділяється дослідження доктора А. Долбі “Історія китайської драми” (1976 рік).

Китайська мова викладається в класичному і сучасному варіантах – на елементарному, середньому і підвищеному рівнях (у поєднанні з додатковими курсами з китайської культури, давньої філософії, драми, белетристики і поезії). Чотирирічна магістерська програма включає стажування протягом одного року в країнах Східної Азії. Відділ пропонує річний курс магістратури природничих наук, дворічний курс магістратури літератури і трьох- (або чотирирічний) курс навчання для отримання ступеня доктора філософії. Центральне місце у викладанні та наукових дослідженнях посідає сучасна китайська і тайванська літератури. Відділ співпрацює з іншими підрозділами університету – з відділом мистецтв, економіки, соціальної антропології й історії.

Колекцію Східної Азії в університетській бібліотеці, що налічує понад 30 000 томів, було створено за підтримки Міністерств освіти КНР і Тайваню. Колекція містить матеріали традиційного і сучасного Китаю [Chinese Studies in the U.K. 1998, 20–23].

Лідсський університет

Згідно з доповіддю комісії Хейтера (в 1963 році) китаєзнавство було започатковане в Лідсському університеті у межах східно-азіатських досліджень на відділенні гуманітарних наук. Із самого початку акцент було зроблено на дослідженнях сучасного Китаю в комбінації з деякими предметами суспільних наук. Лідсський університет першим установив наукові ступені з суспільних наук

(економіки, соціології, географії, історії) для китаєзнавства в поєднанні з сучасною китайською мовою. З початку 1980-х років студенти-китаєзнавці проводять річне стажування в університетах Пекіну, Шанхаю, Тяньцзіну і Тайбею.

Число викладачів китайської мови або китаєзнавства зросло від чотирьох до дев'яти, включаючи трьох носіїв мови. Фахівці-китаєзнавці працюють у відділах соціології, політології, географії, історії та в школі бізнесу.

Бібліотека, книги якої присвячені Китаю та іншим країнам Східної Азії, почала формуватися в 1963 році та була підтримана Королівським азіатським суспільством і поповнена деякими частинами колекції Оуена Латтімора.

Вчені співпрацюють з такими університетами: пекінським, нанкайським народним, фуданським, наньцзинським, а також іншими навчальними закладами – Куньмінським медичним коледжем, Академією суспільних наук (КНР).

Відділ видає синологічні дослідження в серії “Лідс Іст Ейшн Рісьюч Пейпас” і серію книг “Чайніз Волд” [Chinese Studies in the U.K. 1998, 24–30].

Лондонський університет

1837 року в результаті переговорів Джорджа Стаунтона з депозитарієм колекції китайських книг Робертом Моррісоном у Великобританії в Лондонському університетському коледжі було засновано першу кафедру китаєзнавства. Даним закладом у той час керував Самюель Кідд. Першим працівником кафедри став професор Дж. Фірон. Серед інших учених варто виділити У. Хільера, якого було призначено другим професором у 1904 році. У період між 1914 і 1925 роками в Лондонському університеті професора китайської мови не було.

Істотні зміни в розвитку китаєзнавства в цьому учбовому закладі були пов'язані зі створенням в 1916 році школи сходознавства (перейменованої в 1938 році на Школу сходознавства й африканістики). З 1932 по 1939 рік її професором був Реджинальд Джонстон.

У післявоєнний період, згідно з доповіддю Скарборо, було значно розширено штат школи, запроваджено лекційні курси

з китайської філософії, правознавства, мистецтва й археології, що дало можливість спеціалізації, наприклад, у буддійській літературі та сучасній белетристиці. Окрім відділу китаєзнавства, два викладачі китайської історії працювали у відділі історії. До штату школи було зараховано кількох носіїв мови, що підвищило результативність вивчення розмовної китайської мови. В цей час видається багато підручників із сучасної китайської мови і граматики, дослідження якої лише розпочиналося. Набуло поширення викладання мови з використанням записів на грамофонних дисках, що передувало виникненню лінгфонних кабінетів. Надзвичайно важливою подією стала публікація нового словника Уолтера Саймона. У школі працювали видатні китаєзнавці Д. Лау, А. Греєм і С. Берч.

За інформацією з доповіді Хейтера тривало поглиблене дослідження сучасного Китаю, що призвело до впливу китаєзнавства на сферу економіки, політики і соціології. У 1968 році в школі було засновано Інститут сучасного Китаю.

Завдяки діяльності професорів Едвардса і Саймона бібліотеку було істотно поповнено матеріалами про традиційний і сучасний Китай. Окрім друкарського матеріалу у фондах бібліотеки зберігаються цінні колекції архівів місіонерських суспільств і торгових домів. У викладацькій і науковій роботі активно використовуються фонди Британського музею⁵ (пізніше – Британська бібліотека⁶), музею Вікторії і Альберта⁷, Фонду китайського мистецтва Персиваля Девіза, а також Індійської бібліотеки.

З 1917 року наукові роботи з китаєзнавства видаються в “Бюлетені Школи сходознавства”, а з 1940 року – в “Бюлетені Школи сходознавства й африканістики”. Видавництво Лондонського університету “Атлон Прес” надрукувало безліч монографій співробітників школи. У співпраці з доктором Шіндлером професор Саймон відродив публікацію “Ейша Мейджор”, перший номер якого з “Нової Серії” було видано 1949 року в Лондоні.

Школа співпрацює з Пекінським університетом і Академією Сініка в Тайбеї, а також протягом багатьох років перебуває у тісній співпраці з міжнародним офісом і офісом співдружності в Центрі

“Великобританія–Китай” [Chinese Studies in the U.K. 1998, 31–37].

Оксфордський університет

Створення в 1876 році кафедри китаєзнавства в Оксфордському університеті пов’язане з організаційною і науковою роботою її першого керівника, видатного китаєзнавця Дж. Легга.

Джемс Легг (1815–18967), як і Р. А. Джайлс (1845–1935), належав до просвітницького напрямку в науці, був близьким до місіонерських кіл і став засновником наукових підходів у китаєзнавстві. Дж. Легг виконав переклади і написав коментарі до класичних творів з давньокитайської філософії (перш за все конфуціанського канону⁸), які й донині є неперевершеними і постійно перевидаються. Наукові праці Легга відкрили для європейської науки багатство філософської спадщини Китаю, а вивчення давньокитайської філософії відбувалося тепер на дійсно науковому рівні – з уважним підходом до оригінального тексту. Крім того, Дж. Легг перебував на службі в Лондонському місіонерському товаристві (з 1837 року) й очолював Англо-китайський коледж.

Спочатку кафедру китаєзнавства було створено при Східному інституті, але потім перенесено на факультет сходознавства, де наступниками Дж. Легга стали Р. Дабс, Д. Хоукс і П. ван дер Лун.

Згідно з доповіддю Паркера, викладацький склад був збільшений з трьох до десяти вчених. З 1947 року до викладачів було зараховано фахівців з рідною китайською мовою, що поживило дослідження і викладання розмовної мови. Фахівці-китаєзнавці викладають також на факультеті антропології та економіки. В рамках різних дослідницьких проектів і викладацької роботи існує активна взаємодія з факультетами антропології, географії та суспільних наук. У 1930-ті роки було засновано почесну школу китайської мови, учбова програма якої включала вивчення класичних текстів і давньокитайської філософії, а пізніше додалося вивчення сучасної китайської мови, історії, літератури, політології. Завдяки колекції музею Ашмола⁹ читаються курси з мистецтва й археології Китаю. 1954 року Оксфордський університет нагородив свого першого доктора філософії в області

китаєзнавства, після чого було введено і магістерський курс з даного предмета.

1995 року з метою поглиблення викладацької та дослідницької діяльності було створено Інститут китаєзнавства. 1982 року Сент-Антоніз-коледж¹⁰ і Вулфсон-коледж¹¹ заснували Центр китаєзнавства, який пізніше об'єднали з Центром сучасного Китаю з метою створення Центру сучасного китаєзнавства в будинку Королеви Єлизавети. Метою даного Центру є підтримка викладацької та наукової роботи в галузі суспільних наук, що стосуються Східної Азії, а також сприяння академічним зв'язкам у галузі китаєзнавства.

Китайська колекція бібліотеки Оксфордського університету бере свій початок із надбань бібліотеки імені Бодлея¹² у XVII сторіччі. Надалі фонди поповнювалися колекціями місіонерів А. Уайлі й Е. Бекхауса (раритетними друкарськими виданнями періоду династії Мін (1368–1643), імперські видання періоду династії Цин (1644–1911), деякі ранньохристиянські трактати, перекладені китайською мовою, тексти маньчжурською і монгольською мовами). Китайська колекція постійно поповнюється і нині містить достатню кількість джерел і наукових робіт для різного роду досліджень із традиційного і сучасного Китаю.

Дослідження в галузі китаєзнавства видаються в одній з наукових серій Оксфордського університету “Монографії Інституту сходознавства” [Chinese Studies in the U.K. 1998, 38–45].

Шеффілдський університет

1993 року на факультеті суспільних наук було засновано Центр китаєзнавства, першим співробітником якого став доктор Роберт Тейлор. Метою центру стало поглиблення вивчення Далекого Сходу, яке раніше було розпочате у межах японознавства і корезнавства. Це призвело до створення Східно-азійського центру і Школи східно-азійських досліджень. На даний час тут здійснюється викладання китайської мови вісьмома викладачами, до числа яких належать і викладачі-китайці. Наукова робота і викладацька діяльність переважно зосереджені на історії та суспільних науках. 1994 року курс бакалаврату гуманітарних наук зі східно-азійських

досліджень включив пункт, який стосується Китаю і передбачає володіння китайською мовою. 1996 року було введено програму бакалаврату гуманітарних наук із китайської мови, що передбачає вивчення китайської мови, історії (переважно сучасної), економіки і політики з 1945 року. Крім того, 1996 року було започатковано ступінь бакалавра гуманітарних наук з китаєзнавства і ділового адміністрування. Курс магістратури природничих наук зі східно-азійського бізнесу передбачає знання китайської, японської або корейської мов. 1994 року було зараховано перших аспірантів для отримання ступеня доктора філософії в галузі китаєзнавства. Школа східно-азійських досліджень співпрацює зі Службою східно-азійського бізнесу і Шеффілдською університетською школою менеджменту.

Китайську колекцію Шеффілдського університету було започатковано завдяки допомозі приватних осіб, Китайського комітету університетів і Державного комітету освіти КНР.

Праці з китаєзнавства видаються у двох серіях, заснованих Школою східно-азійських досліджень, Шеффілдським академічним видавництвом і лондонським видавництвом “Раутледж”.

Центр китаєзнавства співпрацює з Наньцзінським університетом (КНР) [Chinese Studies in the U.K. 1998, 46–49].

Вестмінстерський університет

Китаєзнавство у Вестмінстерському університеті зародилося під час заснування в 1963 році курсів китайської мови в коледжі Холборн під керівництвом Дерека Брайдана та введення ступеню бакалавра гуманітарних наук (у 1974 році). Китаєзнавство тут зосередилося на дослідженні КНР з обов'язковим вивченням сучасної китайської мови. Викладання передбачає різні курси країнознавчого характеру англійською та китайською мовами.

Згідно з метою викладання і дослідницької роботи, в даному університеті китайська колекція містить матеріали, присвячені сучасному Китаю. Особливо виділяється багата колекція китайських плакатів, надрукованих, починаючи з 1960-х років.

Китаєзнавчі публікації головним чином торкаються сучасних аспектів розвитку

Китаю [Chinese Studies in the U.K. 1998, 50–52].

Науково-дослідний інститут Нідема

На особливу увагу заслуговує Науково-дослідний інститут Нідема. Ця установа є золотим фондом британського китаєзнавства. Це місце, де протягом тривалого часу розроблявся безпрецедентний науковий проект “Наука і цивілізація в Китаї”, і, крім того, тут розташовується бібліотека з історії науки Східної Азії. Науково-дослідний інститут Нідема є визнаним світовим науковим центром, у якому зберігається унікальна колекція книг та інших друкованих матеріалів з історії науки, технології та медицини Східної Азії, з якими працюють учені з різних країн світу.

У рамках проекту “Науки і цивілізації в Китаї” було видано такі томи: I. Попередні зауваження (1954); II. Історія наукової думки (1956); III. Математика і науки про небо і землю (1959); IV. Фізика і фізичні технології: 1) *Фізика* (1962); 2) *Механічні розробки* (1965); 3) *Цивільне будівництво і навігація* (1971); V. Хімія і хімічні технології: 1) *Папір і друк* (1985); 2) *Протонаукові відкриття і винаходи: отримання золота і досягнення безсмертя* (1974); 3) *Протонаукові відкриття і винаходи: історичний огляд від еліксирів кіноварі до синтетичного інсуліну* (1976); 4) *Протонаукові відкриття і винаходи: прилад і теорія* (1980); 5) *Протонаукові відкриття і винаходи: фізіологічна алхімія* (1983); 6) *Військові технології: ракети та облогові механізми* (1994); 7) *Військові технології: епопея пороху* (1987); 9) *Текстильна технологія: прядіння і намотування* (1986); 13) *Гірська промисловість* (1999); VI. Біологія і біологічні технології: 1) *Ботаніка* (1986); 2) *Сільське господарство* (1988); 3) *Агропромисловість і лісництво* (1996); 4) *Бродіння і наука про їжу* (2000); 5) *Медицина* (2000); VII. Соціальний фон: 1) *Мова і логіка* (1998) [Needham 1954–2000].

Науково-дослідний інститут Нідема видає важливі й оригінальні наукові роботи з різних проблем культури і науки Східної Азії, пов’язаних із серією “Наука і цивілізація в Китаї”. До таких робіт належать нижче перелічені видання.

“Астрономія і математика в Давньому Китаї: Чжоу бі суань цін” Крістофера

Каллена, в якій містяться дослідження і переклад “Чжоу бі суань цін” – китайського тексту з астрономії та математики, що набув свого остаточного вигляду близько першого сторіччя нашої ери. Автор уперше розглядає розвиток математичних методів, методів спостереження старокитайських астрономів і показує становлення знань про небо в період династії Хань (206 р. до н. е. – 220 р. н. е.), близько пов’язаних із мистецтвом державного управління і політикою [Cullen 1996].

Робота Роберта Варді “Аристотель у Китаї: мова, категорії і переклад” торкається проблеми співвідношення між мовою і мисленням. Ця складна і важлива тема розглядається через аналіз лінгвістичного релятивізму з певним посиленням на *мін лі тань (дослідження теорії імен)* – на основі китайського перекладу XVII сторіччя “Категорій” Аристотеля. У своєму дослідженні Варді торкається таких важливих питань, як вплив основних мовних структур на формування філософської думки, мовний детермінізм і мовна обмеженість філософії, вплив граматики, логіки, культури і релігійних вірувань на переклад [Wardy 2000].

У колективній роботі “Інновація в китайській медицині” (під загальною редакцією Елізабет Сюй) критикується домінуюча в західній науці думка, що китайська медицина пов’язана з традиційною терапією і давніми методами, які залишаються незмінними зі старовини. На підставі соціологічного і міждисциплінарного підходів, вивчається історія китайської медицини, а також зміни у ній, які мали місце з IV ст. до н. е. і до теперішнього часу. Вчені розглядають діагностичні й терапевтичні методи, медикаментозне лікування, створення нових жанрів медичних робіт і наукові доктрини [Innovation...2001].

Бібліотека з історії науки Східної Азії зародилася з колекції китайських і західних джерел, зібраних Джозефом Нідемом¹³ і Лу Гевей-Дечжан, починаючи з 1937 року. Спочатку ці джерела були основою для проведеного досліджень у рамках проекту “Наука і цивілізація в Китаї”. Варто зазначити, що в жодній країні західного світу не існує аналогічної колекції. Колекція містить роботи, написані китайською, англійською, японською та іншими мовами, з історії

китайської науки, технології та медицини. Крім книг, мікрофільмів, періодичних видань, окремих відтисків і рукописів, бібліотека також містить велику кількість архівного матеріалу у формі листів, приміток, фотографій, карт та іконографій¹⁴. У 1990-ті роки колекцію було значно поповнено новими китайськими публікаціями – передусім з історії китайської математики і медицини. Крім того, бібліотека має унікальне зібрання книг з китайської археології, цікаву секцію із історії міжнародних і міжкультурних контактів Китаю і невелику колекцію кількох сотень базисних, традиційних китайських трактатів – з деякими старими і рідкісними виданнями [Needham Research Institute].

Науково-дослідний інститут Нідема видає регулярний інформаційний бюлетень з метою підтримки міжнародних контактів і координації наукової роботи.

Британська асоціація китаєзнавства

Британська асоціація китаєзнавства (БАК) – це неполітична організація, що налічує понад 200 чоловік, які цікавляться Китаєм. Головним чином, це представники академічного співтовариства, промисловості, ЗМІ й уряду. Такий склад є важливим для співпраці та проведення консультацій з іншими дослідницькими організаціями, представниками різних відомств і структур, що співпрацюють з Китаєм. В Асоціації є уповноважений представник, який відповідає за сприяння розвитку китаєзнавства у школах і коледжах Великобританії, нижчих за університетський рівень. Представник Семінару викладачів

китайської мови представляє їхні інтереси на університетському рівні.

БАК відіграє важливу роль у лобюванні пріоритетів китайського напрямку на рівні урядових ініціатив і здійсненні експертних оцінок. БАК здійснює керівництво й організацію літніх семінарів для студентів у Тайвані, що підтримуються Британсько-тайванським представництвом. БАК проводить щорічну наукову конференцію, на якій достатньо повно представлено британське китаєзнавство. В кінці 1990-х років БАК співпрацює з Британськими асоціаціями японознавства і корезнавства, що виявилось, зокрема, у проведенні спільної конференції (раз на два-три роки).

БАК охоплює Китайську аспірантську мережу, яка забезпечує організаційну й інформаційну підтримку всіх аспірантів, дослідження яких співвідносяться з китайською тематикою.

БАК видає щорічний інформаційний бюлетень, який є доповненням до щорічного Бюлетеня БАК [Chinese Studies in the U.K. 1998, 53–55].

У результаті проведеного дослідження вдалося встановити основні історичні етапи, організаційні принципи і напрями дослідження китаєзнавства у Великобританії. Подальшу роботу необхідно зосередити на створенні сучасної біо-бібліографічної бази британського китаєзнавства, на основі якої можна було би провести аналіз як окремих напрямів (наприклад, аналіз досліджень даосизму у Великобританії Чжень Яодіна [Chen Yaoting]), так і всієї синологічної школи цієї країни.

¹ Ост-Індська компанія – англійська (1600–1858), приватна торгова компанія, що співпрацювала з Ост-Індією (Індією і Південно-східною Азією) і Китаєм і поступово перетворилася на політичну організацію й апарат англійського уряду для управління захопленими територіями.

² Заснування в 1795 році Лондонського місіонерського товариства стало результатом євангелістського відродження в конгрегаціоналізмі (течія в кальвінізмі). Його мета полягала не стільки в розповсюдженні самого конгрегаціоналізму за кордоном і проповідування Євангелія (залишаючи це право за самою церквою), скільки заснуванні нових церков і залучення прихожан до Ради світової місії об'єднаної реформованої церкви. Таким чином, було створено церкви в Африці, Мадагаскарі, Індії, Китаї, Папуа-Нової Гвінеї і на деяких островах. Багато з них об'єдналися у більші організації, з яких найвідоміша – Церква Південної Індії.

³ “Боксерське повстання” (повстання іхетуанів), що відбулося в Північному Китаї в 1899–1901 роках. Розпочате таємним товариством Іхецюань (“Кулак в ім'я справедливості та згоди”), що пізніше одержало назву Іхетуань (“Загони справедливості та згоди”). У червні 1900 року

іхетуані вступили до Пекіна. Війська Німеччини, Японії, Великобританії, США, Франції, Росії, Італії й Австро-Угорщини припинили повстання (іноземці дали йому назву боксерське).

⁴ Густав Халоун – представник німецької науки, який був змушений тікати від гітлерівського режиму до Великобританії, де започаткував у місцевій школі Китаєзнавства критичний підхід до вивчення джерел.

⁵ Британський музей у Лондоні, один з найбільших музеїв світу. Заснований у 1753, відкритий у 1759 році. У ньому зберігаються пам'ятки первісного мистецтва, давньосхідної й античної культури і мистецтва, середньовічного мистецтва Європи і Сходу; етнографічні пам'ятки Африки, Америки, Океанії; колекції малюнків, гравюр, рукописів, кераміки, монет, медалей.

⁶ Британська бібліотека – національна бібліотека Великобританії, заснована в 1972 році і відкрита 1 липня 1973 року. Її фонди було розділено між бібліотекою Британського музею і кількома іншими організаціями. У 1997–1998 роках фонди було об'єднано в новому будинку. У Британській бібліотеці зберігається понад 25 мільйонів книг, сотень тисяч періодичних видань, мікрофільмів, рідкісних рукописів і електронних видань.

⁷ Музей Вікторії й Альберта, британський музей, заснований у 1852 році, знаходиться в Лондоні. У його фондах зберігається найбільша в світі колекція предметів декоративного мистецтва.

⁸ Докладніше про переклад частини конфуціанського канону див.: [Колоколов 1969].

⁹ Музей Ашмола – музей і бібліотека давньої історії, витончених мистецтв і археології при Оксфордському університеті. Заснований у 1683 році та названий іменем засновника Еліаса Ашмола (1617–1692).

¹⁰ Сент-Антоніз-коледж – коледж сумісного навчання для аспірантів Оксфордського університету та випускників університетів Франції. Заснований у 1950 році.

¹¹ Вулфсон-коледж – коледж спільного навчання для аспірантів Оксфордського університету; випускає фахівців у галузі природничих наук. Заснований у 1966 році.

¹² Бібліотека імені Бодлея (при Оксфордському університеті) (www.lib.ox.ac.uk/libraries).

¹³ Про Джозефа Нідема докладніше див.: [Кіктенко 2005].

¹⁴ Дивись також [Papers and correspondence...].

ЛІТЕРАТУРА

Алексеев В. Заметки об изучении Китая в Англии, Франции и Германии. Санкт-Петербург, 1906.

Елисеенко Н., Юнатов Е.П. Научно-исследовательские и культурные учреждения Великобритании. Москва, 1961.

Златкин И.Я. Оуэн Латтимор как историк Востока // **Против колониализма.** Москва, 1968.

Ким Г., Латышев И. В гостях у английских востоковедов // **Азия и Африка сегодня,** 1968, № 5.

Кіктенко В. А. Научная биография Джозефа Нидэма: путь от биохимии к синологии // **Восток – Запад.** Москва, 2005.

Китаеведение Англии. Москва, 1977.

Колоколов В.С. О Джемсе Л. и его воззрениях на книгу “Да сюэ” // **Народы Азии и Африки,** 1969, №6.

Никифоров В.Н. У Китаеведов Англии // **Народы Азии и Африки,** 1972, № 1.

Шицзе гэго ханьсюе яньцзю луньвэньцзи. Тайбэй, 1967, т. 1–2.

Barrett, T.H. **Singular Listlessness: a Short History of Chinese Books and British Scholars.** London, 1989.

Chen Yaoting. **Daoism Studies in Great Britain** // <http://www.eng.taoism.org.hk/daoist-world-today/academic-research-on-daoism/pg6-4-8-10.asp>.

Chinese Studies in the U.K. // **European Association of Chinese Studies. Survey,** 1998, № 7.

Cullen, Christopher. **Astronomy and mathematics in ancient China: the Zhou bi suan jing.** Cambridge, 1996.

Innovation in Chinese Medicine. Cambridge, 2001.

- Joseph Needham (1900–1995)* / <http://www.nri.org.uk/Joseph.htm>.
Needham, Joseph, et al. Science and Civilisation in China. 21 vols. Cambridge, 1954–2000.
Needham Papers // **Cambridge university library** / <http://www.lib.cam.ac.uk/MSS/Needham.html>.
Needham Research Institute // <http://www.nri.org.uk/>
Papers and correspondence of Joseph Needham, 1900–1995 / Administrative/Biographical History / <http://www.archiveshub.ac.uk/news/jneedham.html>.
Twitchett D. Land Tenure and the Social Order in T'ang and Sung China. London, 1962.
Wardy, Robert. Aristotle in China: Language, Categories and Translation. Cambridge, 2000.
Yao-Sheng Ch'en, Paul S. Y. Hsiao. Sinology in the United Kingdom and Germany. Taipei, 1967.
Yu Ping Kuen. Chinese history. Index to learned articles 1902–1962. Hong Kong, 1963.
Yuan Tung-li. China in Western literature. A continuation of Cordier's Bibliotheca Sinica. Yale, 1958.